

NÖVEKVŐ ESÉLYEK – NÖVEKVŐ VESZÉLYEK, avagy az átalakulás paradoxona

A beszélgetés résztvevői: HÓDI SÁNDOR pszichológus, a tudományok doktora és VÉKÁS JÁNOS újságíró – mindketten a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége (VMDK) alelnökei.

Ada, 1991. április 6.

S. I.: Nem tudom, hogy egyetértenek-e vele, vagy sem, de Magyarországon hosszú ideig tartotta magát az a vélekedés, hogy – legalábbis a magyar kisebbség vonatkozásában – Jugoszlávia példásan oldotta meg a nemzetiségi kérdést. Újabban már lehet hallani nehézségekről, és hát egy-két éve szó esik a „fordított hideg napokról”, az 1944–1945-ös vérengzésekről is. Tehát most vannak problémák, korábban is voltak problémák. És közben? A negyvenes évek közepe és a nyolcvanas évek vége között valóban példásan rendezett volt a magyar kisebbség helyzete? Nem voltak nemzeti sérelmek, nem volt nemzeti elnyomás?

V. J.: Jugoszláviában sajátos módon nyilvánult meg a nemzeti elnyomás. Méghozzá úgy, hogy a nemzeti érdeket, a nemzeti érzést ideológiai szurrogátummal igyekeztek felcserélni. Arra törekedtek, hogy egy domináns eszme és egy domináns ember segítségével valamiféle új jugoszláv nemzetet teremtsenek meg az öngazgatás leplébe burkolt, de lényegében bolsevista, sztálinista társadalmi modell alapján. E célt természetesen nem érték el; sem az eszme, sem a személyiség nem volt annyira erős, hogy hatása tartós lehessen.

Jugoszlávia rendkívül összetett államközösség, kialakulásának pillanatától kezdve a mai napig. Nemcsak különböző nemzetek élnek együtt ebben a térségben, hanem egészen különböző vallások, kultúrák, gazdasági szerkezet. A titóiista modell bukásával ezek a különbségek, ezek az addig elfojtott ellentétek felszínre jöttek. E rendszer már a Jugoszláv Kommunista Szövetsége uralmának időszakában válságba jutott, s az egyes köztársaságok politikai vezetőségei, pártvezetőségei erre úgy reagáltak, hogy legitimitásukat a saját nemzetük érdekeire hivatkozva kísérelték meg helyreállítani. E törekvésük a policentrikus etatizmusok kialakulásához vezetett. Megtörtént a decentralizáció, de nem történt meg a demokratizálódás, nem történt rendszerváltás. A kelet-európai változások során világossá vált, hogy Jugoszlávia is rendszerváltás előtt áll.

S. I.: Ha jól értem, nem arról van szó, hogy a tényleges nemzeti törekvések feszítették szét az állami egységet, hanem arról, hogy az egyes oligarchikus csoportok egymás közötti harcában vált fontos eszközzé a nemzeti érdekekre való hivatkozás.

V. J.: Világos. Egyértelmű, hogy a policentrikus etatizmus lényege az oligarchiák kialakulása volt. Ezek eszközként használták fel a köztársaságok, nemzetek közti vélt vagy valóságos érdekkülönbségeket, hatalmuk legitimitásának megalapozásához. Nos, hogy az imént félbeszakadt gondolatmenetet folytassam: Jugoszlávia tehát rendszerváltás előtt állt, s ezzel együtt felvetődött magának az állami egységnek a kérdése is. Az világos volt, hogy a titóista párt és az öngazgatású szocializmus ideológiája már nem tarthatja össze az országot. A rendszerváltás megkövetelte, hogy kíséreljék meg új alapokra helyezni a jugoszláv közösséget.

Most, amikor az egyes köztársaságok vezetői Jugoszlávia jövődöbeli berendezéséről tárgyalnak, nemzetállamiságuk megszilárdításával igyekeznek kedvezőbbé tenni pozícióikat, számolva az ország szétesésének lehetőségével is, ami tovább szítja az érdekellentéteket. Szerbia abból indul ki, hogy helyzeti előnye az ország szinte egész területén élő szerbek relatív többségéből ered, tehát erre alapozva szerezhet domináns pozíciót a „harmadik” Jugoszláviában. Ugyanezért viszont az ország szétesése a szerbeket érintené a legsúlyosabban, mert még a magyarokénál is nagyobb százalékuk élne országukon kívül. Az új nemzeti programot első ízben néhány évvel ezelőtt a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémiában készült *Memorandum*ban fogalmazták meg, valamivel Slobodan Milosevic politikai pályafutásának felfelé ívelése előtt. Ez a törekvés azonban nem vezethet semmiféle integrációhoz, csak a többi délszláv nemzet kohézióját erősítheti a szerb dominanciával szemben, amelyről tapasztalataik voltak már a két háború között is. Így jutottunk el oda, hogy az egyes oligarchiák által szított nemzeti ösztönzések a polárháború szélére sodorták az országot.

S. I.: Érthetem úgy fejtegetéseit, hogy a szerb nacionalizmus feléledésének következtében romlott meg a vajdasági magyarság helyzete?

V. J.: Nem érzem egészen pontosnak ezt a megfogalmazást. A magyarok helyzete korábban sem volt jó, bár a vajdasági magyarságot hosszú ideig nem kimondottan a nemzeti elnyomás sújtotta, hanem azt mondhatnám, hogy az elnemzetietlenítési politika, amely egyértelműen a kisebbségnek okozta a legtöbb kárt. Az úgynevezett integrális öngazgatás koncepciója nevében megakadályoztak mindenféle, nemzeti alapon álló szerveződést. Ennek természetes velejárója volt a szerb – illetve akkor még úgy mondtuk, hogy szerb-horvát – előretörés.

Ne feledjük ennek előtörténetét, mintegy előkészítését sem. Tudjuk, hogy a vajdasági magyarság számára a háború azzal fejeződött be, hogy több

tízezer ártatlan magyart kivégeztek. Most már egyértelműen feltételezní lehet emögött azt a szándékot is, hogy megváltoztassák az etnikai arányokat a Vajdaságban. Akkor telepítették ki a németeket, és tömeges atrocitások voltak a magyarsággal szemben. Ezzel párhuzamosan megkezdődött a szervezett betelepítések sorozata. Igaz, mindez viszonylag rövid ideig tartott, ám következményeit most is érezzük. Egy ideig létezett nemzeti alapon vertikális szerveződés, majd párthatározatokkal megszüntették. Legfeljebb látszatszervezetek maradtak, akárcsak Romániában. Még a jugoszláviai magyar nyelvművelő egyesületet is megszüntették 1971–1972-ben. Így mondom, hogy megszüntették, bár valamilyen csökevénye névleg még ma is létezik.

S. I.: Mi volt az indoklás?

V. J.: Az, hogy az integrális önigazgatás keretében kell megoldani a kisebbségi kérdést. Tehát nem valamilyen különálló intézményrendszer kiépíteni, hanem a társadalmi lét minden területén biztosítani bizonyos fajta egyensúlyt. Ez a gyakorlatban nem hozott eredményt. Sok egyéb mellett a rendkívül gyors asszimiláció bizonyítja ezt. A vajdasági magyarok száma 1961 és 1971 között öt százalékkal csökkent, 1971 és 1981 között újabb tíz százalékkal, az utóbbi tíz évben pedig majdnem tizenkét százalékkal. És ez csak az egyik következmény. Még aggasztóbb – ha az előbbi adatok nem lennének eléggé aggasztók –, hogy az intézményrendszer leépülése ennél is gyorsabb volt. Az anyanyelvükön tanuló diákok száma gyorsabb ütemben csökkent, mint ahogy az asszimiláció nőtt. A magyarság csúcsintézményei reprezentáltak ország-világ előtt, de nem nyúltak a vajdasági magyarság sorskérdéseihez. Például húsz évig nem jelent meg róluk demográfiai tanulmány.

S. I.: És mivé, kivé váltak, hová tűntek a magyarok? Jugoszlávok lettek? Szerbek lettek? Netán nemzeti tulajdonságok nélküli emberré váltak, vagy eltűntek ezek az emberek?

H. S.: Épp ezekben a napokban folyik a népszámlálás, a népesség összeírása, és nagyon-nagyon türelmetlenül várjuk az eredményeket, mert a kérdésre válasz ezekből szűrhető majd le. Tudniillik az 1981-es népszámlálás szerint a Vajdaság összlakosságán belül a „jugoszlávok” számaránya már tizenhárom és fél százalékot tett ki, vagyis a szerbek és a magyarok után ez volt a legnépesebb csoport.

S. I.: Ez vajdasági specialitás volt?

H. S.: Nem volt vajdasági specialitás, de a Vajdaságban és általában a vegyes lakosságú településeken arányában nagyobb méreteket öltött, mint másutt. A homogénebb nyelvterületen mérsékeltebb volt az úgynevezett jugoszláv nemzetiségűek számarányának növekedése. Érthető, hiszen ez egy politikailag konstruált identitáskategória, amely abból a feltételezésből indul ki, hogy az országnak mind a huszonhárommillió polgára előbb-utóbb jugoszlávvá válik. Nem arról van szó, hogy ilyesféle nemzettudat mint modell nem létezik.

Bár csikorog a hasonlat, de hát milyen a svájci nemzet, milyen az amerikai nemzet? Hányféle nép és ember fér meg emögött? Volt tehát egyfajta hivatkozási alap, de emögött azért tulajdonképpen egyértelmű elszórvás rejlett. Tehát a „jugoszlávság” mögött az volt: beszélj szerbül, és vállald a „jugoszláv-ságot”, amíg mégis könnyebb, mint a nagyszerb eszmével való azonosulás, de egyúttal lehetőséget biztosít az egyéni karrier számára. Megnéztem: a magukat jugoszlávnak vallók társadalmi státusa összehasonlíthatatlanul magasabb volt az átlagnál. Magasabb beosztás, magasabb iskolai végzettség. Igazgatók, politikusok, üzemvezetők, bankszakemberek, katonatisztek stb.

S. I.: A szerbek és a jugoszlávok között is létezett-e különbség?

H. S.: Hogy annyira jelentős lett volna, azt nem mondom, de tény, hogy egy szerb katonatiszt vagy bankszakember, ha Horvátországba vagy Szlovéniába helyezték, a jugoszláv orientáltságával tüntetett. Ennek az identitáskategóriának a tömeglélektani hatása az volt, hogy bárki, aki kicsit is elbizonytalanodott vagy frusztrálttá vált nemzeti hovatartozás vonatkozásában, felvállalhatta, és teljes menedéket, biztonságot, politikai háttérrel is kapott általa. Sőt, kialakult egy olyan hallgatólágos követelmény, amiről sohasem írtak, nem beszéltek, de mindenkiben elevenen élt, hogy az igazán megbízható, jó, lojális emberek természetesen jugoszlávok. Ha valaki – nemcsak kisebbségi magyar, albán, hanem horvát, szlovén is – fontosnak tartotta saját nemzeti identitását hangsúlyozni, ez bizony az elmúlt évtizedekben nem vetett rá feltétlenül jó fényt. A jugoszláv orientáltság nagy perspektívát kínált, és így a magyar népesség köréből is nagyon sokan cseréltek identitást, mintha ruhát váltottak volna. Ez az egyik összetevője ennek a – nevezzük úgy – népeségcsoportnak.

A másik a vegyes házasságok. A Vajdaságban minden harmadik-negyedik házasság vegyes házasság. Ez az arány érzésem szerint magasabb annál, mint ami a többnemzetiségű tájakon élő emberek között szokásos. Nem mintha kizárólag az endogám házasságoknak lennének híve, de hát tény, hogy egy szabad, demokratikus országban, ahol több nép él egymás mellett – akár Amerikában, akár Svájcban –, ennél alacsonyabb a vegyes házasságok aránya. A tendencia különösen akkor szembeűnő, ha megvizsgáljuk, kik kötöttek vegyes házasságot. Az elemzések szerint a vegyes házasságok a középiskolát végzett magyar nők körében a leggyakoribbak. Nagy részük szerb középiskolát végzett, kitűnően elsajátította a szerb nyelvet, és így a nyelv nem jelentett számára akadályt, viszont a többségi nyelvű családokba bekerülni nagyobb távlatot kínált, mint megmaradni kisebbségnek.

Annál is inkább, mert az elmúlt évtizedekben a magyar kisebbség megálíthatatlanul megindult a deklasszáció útján. Társadalmi rétegzettségé kedvezőtlenebbé vált, más népekhez, nemzetekhez viszonyítva duzzadt,

növekedett az alacsonyabb végzettségűek száma. Legfeljebb valamilyen jó szakmát tudtak elsajátítani a magyar ajkúak, számarányukhoz viszonyítva hihetetlenül kevés a főiskolát, egyetemet végzettek aránya. A Vajdaságon belül a magyar népesség számaránya tizennyolc százalékot tesz ki hivatalosan, körükben az egyetemet és főiskolát végzettek aránya kettő-kettő és fél százalék.

S. I.: Ennek mi az oka?

H. S.: Az, hogy egy szerb, horvát vagy szlovén számára az anyagi-gazdasági, intellektuális okokon kívül nem volt probléma bejutni egy főiskolára, a magyar nyelvűek számára viszont nagyon nehéz volt. Nekünk nincsenek magyar felsőoktatási intézményeink, kivéve egyetlen magyar tanszéket, amely tizenvalahány tanárt képez évente. Hiányzik tehát a magyar felsőfokú képzés. És ugyanakkor tudatosan, tervszerűen – sajnos mind jugoszláv, mind magyar részről – adminisztratív intézkedésekkel meggátolták, hogy magyarországi felsőoktatási intézményekbe kerüljenek át azok, akik tovább szerettek volna tanulni – úgy, mint az egy időben szokásos volt, amikor százával mentek át önköltséges alapon egyetemet-főiskolát végezni. Ez is bizonyítja, hogy nálunk nagyon rafinált, nagyon tudatos elnemzetietlenítő, asszimilációs politika folyt. Hiszen épp az értelmiségiectől akarták tudatosan, tervszerűen megfosztani a kisebbséget, ami majdnem teljes mértékben sikerült is.

S. I.: Érdekes, hogy Romániában az asszimilációs nyomás drasztikusabb volt, mint Jugoszláviában, és ott a magyarság társadalmi mobilitásában nem volt ilyen törés. *Nincs más oka is e tényleg feltűnő jelenségnek?*

H. S.: Persze, hogy van. A Vékás János által felemlített 1944. őszi, 1945 eleji atrocitások, a magyarság tömeges lemészárlása együttjárt az itt élő magyar értelmiség szinte teljes felszámolásával. Megölték őket, vagy meg lehet, elmenekültek. Nem maradt egy maroknyi írástudó ember, értelmiségi, s aki maradt, az a történetek után nem mert kisebbségi sorsot vállalni. Ha nem szerb, akkor „jugoszláv” lett a nagy részük.

S. I.: De milyen volt a „jugoszláv” ember? Nemzeti értelemben semleges, afféle „tulajdonságok nélküli” ember, mint Musel „osztrák” hőse?

H. S.: A különbség nagyon lényeges, mert itt a „jugoszláv” fedőnév mögött nagyon kitapinthatóan jelen volt a szerb dominancia igénye. Itt senkinek sem volt kétsége arról, hogy ez valójában mit jelent. Ha e „jugoszlávvá” válás tendenciája érvényesült volna vagy érvényesülne, akkor azt jelentené, hogy elszerbesedik az ország.

S. I.: Talán nem Önöktől, hanem saját magamtól kellene megkérdezni, de mégis felteszem a kérdést: Mi lehet az oka annak, hogy a Jugoszláviában zajló asszimiláció nem keltette fel még Magyarországon sem a figyelmet? Miért nem volt érzékelhető e konfliktus súlyossága? Tompák lettünk volna?

H. S.: Hát igen, különbséget kell tenni a dolgok megjelenési formája és a tényleges történések között. Azt hiszem, hogy a kezdetek kezdetén a konfliktusok legalább oly mértékben, ha még nem drasztikusabban jelen voltak, mint Romániában vagy Csehszlovákiában. De amíg ott a nyílt politikai represszió óhatatlanul kiváltott egy érzelmi, tudati ellenállást, megkeményített és összekovácsolt egy politikai magatartást, nálunk a nemzettudat szétverésével és azzal a perfid asszimilációs politikával elkerültük a nyílt politikai arroganciát, repressziót. Miután itt lehetetlenné, távlatlanná tették a kisebbség számára a létezést, az emberek egyszerűen fogták magukat és kivándoroltak. Olyan iszonyatos ütemben települtek ki és költöztek el innen a magyarok, hogy ehhez képest az erdélyi exodus...

S. I.: És hová mentek?

H. S.: Kanadától Ausztráliáig, az Egyesült Államoktól az NSZK-ig, Svédországtól Franciaországig, Fokföldtől Dél-Amerikáig, szóval mindenütt ott vannak. Egész bánáti falvak települtek át Ausztráliába, Kanadába. Amit mi szabadságként könyveltünk el, a sorompók felnyitását, az a menekülés szabadsága volt; hiszen már akkor több millió munkanélküli volt az országban. Volt tehát konfliktus, csak nem nyilvánulhatott meg. És itt van a mi vajdasági értelmiségünk politikai felelőssége. Amíg ők azzal büszkélkedtek, kérkedtek az akkor még erősen Moszkva befolyása alatt lévő Pest és a magyarság előtt, hogy itt micsoda avantgárd dolgokat lehet megírni és csinálni, és hogy ehhez képest kutyafüle mindaz, ami Pesten történik, mert itt van az igazi Európa – ezzel a képmutató hazugsággal elfedték a valódi történéseket, és elhallgattatták azokat, akik megpróbáltak rámutatni erre a kétségbeejtő helyzetre. Hogy itt a magyarság kihalása húsz éve megállíthatatlanul tart.

S. I.: E furcsa tolerancia – hogy a marcusei szóösszetételt használjam: a represszív tolerancia – mögött valóban egy tudatos stratégia bújt volna meg?

H. S.: Én merem mondani, hogy igen. Mert mi más indokolná, hogy egy kis nép – alig ötszázezer ember – ne kapja meg a jogot, ha másra nem, hát kulturális érdekszervezetének létrehozására? Valóságos szentségtörés volt, ha valaki szóba hozta a kisebbségi nemzet gondolatát. Tudatosan megakadályozták, hogy a magyar kisebbség közösséggé formálódjon, hogy a közösségi tudat megjelenjen, akár csíráiban is. Egyenként jelen lehettünk, közösségként nem. Emögött politikai tudatosság rejlett. Hiszen a szervezkedésért zaklatás, börtön járt. Ha ez igazán liberális és jóhiszemű kisebbségpolitika lett volna, akkor megadta volna nekünk az önszerveződés lehetőségét legalább kulturális vonatkozásban. De hát itt egy kulturális, művelődési szervezet sem jöhetett létre.

S. I.: Nagyon érdekes, amit mond, és bevallom, kissé meglep. A magyar értelmiség, de alighanem az egész magyar nép számára – legalábbis a

hetvenes évek végéig – Jugoszlávia egy kicsit valóban Európa, de legalábbis egy Európára nyíló ablak volt. Eszmék, könyvek s persze fogyasztási cikkek, életstílus exportálója is. És most mintha mindez negatívumnak, legalábbis kétélű dolognak látszana.

H. S.: Összességében nem negatívum. Valóban, eltekintve néhány tabutémától, a lehetőségek bizonyos vonatkozásban szabadabbak, tágabbak voltak, mint Pesten. Nemcsak az irodalomban, saját szakmám szempontjából is. Például szerbhorvát nyelven is hozzáférhettem olyan munkákhoz, amelyek Nyugaton két-három évvel korábban megjelentek, s ez nagy előnyt jelentett. Minden itt volt, csak meg kellett vásárolni. Itt nem voltak a Magyarországról ismert tilalmak. Talán a politikai vezetők hamarabb jöttek rá arra, hogy a könyv kisebb veszély, mintsem azt mondjuk Magyarországon vagy Moszkvában feltételezték. De voltak nagyon keményen tiltott témák itt is. Arról, hogy mi történik konkrétan a mindennapok szintjén, az emberek anyagi helyzetében, identitásában, hogy milyen a lelkiületük, hogyan élük meg ezt a politikai helyzetet, erről nem lehetett se szerbül, se magyarul, sehogysem írni. A legfontosabb dolgokban hazugságra kényszerült mindenütt, mindenki, egész Kelet-Európában. Mi is, itt is. Sem magyarságunkról, sem a valóságról írni, szólni, beszélni nem lehetett, se szerbül, se magyarul. Azért nyolc év járt.

Hogy ne csak a levegőbe beszéljek, hogy érzékeltessem, mire gondolok, felemlítem egyik saját kutatásomat. Amikor 1981 körül megjelent az albánkérdés, a csak kicsit is a valóságra figyelő ember – nem is kellett ahhoz pszichológusnak lennie – már láthatta, hogy mi lesz a jövő nagy-nagy konfliktusa. Ekkor kezdtem el a nemzettudati és etnikai konfliktusok problémakörével foglalkozni, és a kézirat 1982–1983-ra elkészült. Nyolc év után csak most kezd a Forum Kiadó érdeklődést mutatni iránta. A valósággal nem volt szabad szembenézni.

S. I.: De ahogy – talán túlzott optimizmussal – mondani szokták, előbb-utóbb bekövetkezik az igazság órája. A kelet-európai diktatúrák válsága a nyolcvanas évekre akuttá vált, e rendszerek összeomlottak. Gondolom, ilyesmi történt, történik Jugoszláviában is. Mi mállasztotta szét a jugoszláv diktatúrát, s egyáltalán szétmállott-e?

V. J.: Jugoszlávia kétszer futott neki a demokratizálódás feladatának. Mindkétszer egy szélesebb európai vagy világméretű folyamat része volt ez a kísérlet. Az első a hatvanas évek közepén kezdődött. Mi gazdasági reformnak neveztük, Magyarországon új gazdasági mechanizmus volt a neve. Jórészt párhuzamosan folytak az események. Ahhoz, hogy ezek a társadalmak életképesek lehessenek, szükség volt a reformra, de csakhamar világos-sá vált, hogy a gazdasági szerkezetváltás megkövetelte volna a politikai szerkezetváltást. Erre viszont a hatalom nem volt hajlandó se itt, se másutt.

Ugyanúgy állították le ezt a folyamatot Jugoszláviában is, mint Magyarországon. Az utóöngék nálunk a hatvannyolcas egyetemista tüntetések voltak.

Azért mondom el ezt, mert már akkor megmutatkozott, hogy a változtatási szándék mögött különböző törekvések álltak. Voltak 1968-ban értelmiségiek, akik a rendszer megújítását akarták, és voltak, akik ezt hatalmi céljakra igyekeztek kihasználni. Ez a két szál, ez a két „kis forradalom”, világosan elkülöníthető. Ez ismétlődik lényegében 1986-tól Jugoszláviában. A szerb vezetőség először kísérletet tett arra, hogy elébe menjen az eseményeknek, s így kerüljön domináns pozícióba. Az erőviszonyok megváltoztatásának első kísérlete Boszniában nem járt eredménnyel, nem sikerült az akkor a jugoszláv átlagnál is dogmatikusabb helyi vezetés megbuktatása. Ekkor került előtérbe az a már régóta lappangó törekvés, hogy a Szerbián belüli két tartomány vezetőségének leváltásával kell elkezdeni a föderáció átalakítását. A kosovói események felpörgetése szolgáltatta az alibit Kosovo és a Vajdaság autonómiájának letörésére. Még mindig nem egészen tisztázott, hogy mérgesedett el ennyire az albánok és szerbek közötti viszony Kosovóban. Azt hiszem, a történészekre marad a körülmények tisztázása. Mindenesetre Kosovo mozgósított. Ezt követte a Vajdaság. A szerb dominanciától megriadt a többi köztársaság.

Most már világos, hogy Jugoszláviában a belső határok átrendezése az etnikai elv alapján lehetetlen. Polgárháborút válthat ki, amelynek következménye a jelenlegi köztársaság szétszakadása. Ha nemzetállamban gondolkodunk – márpedig igen sokan vannak Jugoszláviában, akik nemzetállamban gondolkodnak –, ez elsősorban a szerbeknek lenne kedvezőtlen. Ha Jugoszlávia szétesne, igen sok szerb kerülne Szerbián kívülre. Továbbá a nemzetállami törekvések miatt Szerbia lemaradt a rendszerváltás folyamatában.

Európa nem tud mit kezdeni két kategóriával. Az egyik a társadalmi tulajdonon alapuló szocialista államberendezés. A másik a nemzetállami koncepció. És itt a kettő együtt jelentkezik. Sokszor mondják – rendszerint a szélsőséges szerb nacionalisták –, hogy mennyire árt nekünk, kisebbségieknek a nemzeti alapon történő szerveződés, hogy ez bennünket gettóba zár. Én nem hiszem, hogy az a kisebbségi önkormányzat, amit mi kínálunk a vajdasági magyarság számára, lenne az a modell, amely gettóba zár. Gettóba a nemzetállam modellje zár, nem pedig egy olyan önkormányzati elképzelés, amely megkísérelné a polgár, az egyén érdekeinek sokféleségében elhelyezni a nemzeti érdeket is. A nemzetállam-koncepció viszont egy személyiségjegyet, egy ügyet, egy érdeket abszolutizál, és a szuverenitást az államnyelvre, a nemzeti kultúrára alapozza.

A megoldás az lenne, ha megtalálnánk azt a társadalomszerveződési modellt, amely nem kerüli meg, nem veszi semmibe a nemzeti mozzanatot, hanem beleilleszti az érdekek sokféleségébe.

S. I.: És mi lenne a fő integrációs elv?

V. J.: A politikai demokrácia és a gazdasági hatékonyság.

S. I.: Értem, de hát a nemzetállamtól való búcsúzás sehol sem történik meg olyan gyorsan és könnyedén.

V. J.: Azt hiszem, azok az európai nemzetállamok, amelyek történelmileg kiélték nemzetállamiságukat, nagyobb hajlandóságot mutatnak szuverenitásuk egy részéről való lemondásra, mint pillanatnyilag a délszlávok itt, Jugoszlávia területén. Nem is arra gondolok, hogy holnapra megváltozhat Európa térképe. Azt viszont, hogy a Jugoszlávia területén élő délszláv nemzetek nem képesek egyetértésre jutni a föderáció néhány alapfunkciójában, anakronizmusnak ítélem.

S. I.: Lehetséges, hogy ez anakronizmus, de a föderációs szerkezetek egész Közép- és Kelet-Európában recsegnek-ropognak. Tehát nemcsak Jugoszláviában. A föderalizmus valóban nagyon racionálisnak látszó megoldás – nem véletlen, hogy sok föderációs javaslat született és születik ebben a térségben –, a sikeres megoldások száma mégis nagyon kevés. Vajon miért?

V. J.: Csak Jugoszláviáról szólva azzal kell kezdenem, hogy nyilvánvaló: a jugoszláv föderáció nem a résztvevők szabad akaratából keletkezett, nem úgy szerveződött, hogy a benne élők érdekei szabadon artikulálódhassanak, ütközhessenek, ötvöződhessenek. És persze nemcsak a nemzeti közösségekre gondolok. Az autoritárius társadalom nem engedélyezett semmiféle spontán szerveződést, sem nemzeti, sem másmilyen alapon. A közösségbe tömörülés természetes igényét vagy visszaszorították, vagy becsatornázták a Szocialista Szövetség, tehát a népfront keretébe. Most sok ember abban látja a legnagyobb veszélyt, hogy egy kizárólagosságot egy másik kizárólagosság vált fel. Persze természetesnek kell tartanunk, hogy az évtizedekig elfojtott nemzeti öntudat most robbanással kerül felszínre. Gondolom, ezt is meg kell érteni, és ha ez valóban egy közösség önkifejezése, nem pedig politikai manipuláció, tolerálni is kell. De még mindig nem hiszem, hogy nem a föderáció lenne számunkra a jövő.

S. I.: A nagyobb szabadság a föderáció fennmaradásától függ?

V. J.: Igen. És magyarként is valamiféle integrációs folyamatban látom megvalósíthatónak nemzeti érdekeimet is.

S. I.: Jugoszláviára gondol?

V. J.: Nem Jugoszláviára gondolok, hanem szélesebb közép-európai térségre. Mi nagyon örültünk a Pentagonale-tárgyalások megindulásának, és én személy szerint még mindig reménykedem abban, hogy lehetséges valamiféle szélesebb államszövetség, hogy ne mondjak dunai konföderációt, amit

már elkoptattak, és sokféle politikai célra felhasználtak. De csak a közép-európai térségben való gondolkodásban látom nemzeti érdekeim megvalósulását is.

S. I.: Hosszabb távú programként igaza lehet. Ám rövidebb távon önálló államokkal kell számolnunk ebben a térségben.

V. J.: Igaz. S éppen ezért a vajdasági magyarság szempontjából az egyik kulcskérdésnek érzem a jugoszláv–magyar államközi viszonyt. E kapcsolatokat korábban sok minden terhelte, ami meghatározta az anyaországhoz való viszonyt. Egyrészt itt tudatosan terhelték a vajdasági magyarságot a fasiszta múlttal. Végig kell nézni a tankönyveket, az egyéb kiadványokat, ezt egyértelműen meg lehet állapítani. Másrészt Magyarország 1948–1949-ben felsorakozott egy olyan politikai irányzat mellett, amely a mostani szóhasználatnál szólna nem volt európai. Harmadrészt az életszínvonal Magyarországon huzamosabb ideig alacsonyabb volt, mint nálunk. Magyarország mint anyaország nem volt eléggé vonzó. A legtöbb, amit Magyarország az itteni kisebbségért tehet, az, hogy erős európai pozíciót épít ki. Belső szilárdsága, gazdasági prosperitása, demokratikus rendszere lehetne a legtöbb, amit számunkra adhatna. Gyökeresen megváltozna a vajdasági magyarság önértékelése. Mert az asszimiláció már csak következmény, azt mutatja, hogy egy etnikum nem versenyképes. Az önfeladásnak nyilván sok más oka is van, az egyiknek ezt tartom.

S. I.: Térjünk vissza egy, korábban csak érintett kérdéshez, a vajdasági magyarok megszerveződéséhez. A VMDK annak köszönheti-e létét, hogy nőtt a fenyegetettség, vagy annak, hogy nőtt a szabadság?

V. J.: Nem lehet csak az egyik okot megjelölni. Nyilvánvaló, hogy az autoritárius hatalom pozícióinak megingásával létrejött egy mozgástér, amely lehetővé tette a nemzeti alapon való vertikális szerveződést. Erre a szerveződésre szükség lett volna már jóval korábban is, ám a jelenlegi helyzetben, amikor nagymértékben megnőtt a nemzeti kizárólagosság, természetesen még fontosabbá válik egy érdekvédelmi szervezet működése. Azt azonban el kell mondani, hogy a nemzeti polarizálódás sosem lehet előnyös a kisebbségnek. Az ilyen fokú nemzeti polarizálódás lemezteníti, világosan megmutatja a többségi nemzet vagy az államalkotó nemzet és a kisebbség közötti erőviszonyokat.

Ma például a VMDK-nak nyolc parlamenti képviselője van a kétszázötven tagú szerb parlamentben, ami megfelel ugyan a magyarság részarányának, csak éppen nem ad garanciát a döntések befolyásolására, érdekeink érvényesítésére. Tehát maga az a tény, hogy egy kisebbség politikai tényezővé vált, politikai formációba szerveződött, még nem garantálja jogainak megvalósítását. Szükséges, de nem elégséges föltétele az érdekérvényesítésnek. Toleráns környezetre is szükség van, tehát a politikai demokráciának

olyan felfogására, amely a különbözőségekre való jogot is megadja. Feltétlenül előrelépésnek könyvelhetjük el azt a lehetőséget, hogy a vajdasági magyarság politikailag megszerveződik, de nem tartjuk elegendőnek jogai megvalósulásához.

S. I.: Érthetem úgy a válaszát, hogy a nyomás is növekedett és a szabadságfok is?

V. J.: Mindkettő növekedett, de pontosan meg kell mondani, hogy minek a szabadsága. Növekedett a véleménynyilvánítás és a politikai szerveződés szabadsága a jogrendszer szempontjából. De az a jövőben mutatkozik majd meg, hogy milyen mértékben növekedett a jogokkal és szabadsággal. A szerb parlamentben pillanatnyilag minden sérelmet el lehet mondani. Meg lehet találni a módját annak is, hogy a sajtóban kifejezésre jussanak ezek a sérelmek. Bár nem korlátlanul, de liberalizálódik a könyv- és a lapkiadás, lehetőség van magánlapok kiadására is. Tehát el lehet mondani a jogsérelmet, el lehet mondani a javaslatot, de eddig a szerb parlamentben még minden javaslatunkat, amely a kisebbségi kérdés intézményes rendezésére vonatkozott, elvetették, figyelmen kívül hagyták. Javasoltuk egy kisebbségi minisztérium fölállítását, amely intézményes keretet adhatna a kisebbségi kérdések rendezésére és áttekinthetőségére. Hallani sem akartak erről. Nem fogadták el legalább egy kisebbségi titkárság felállításának javaslatát sem, amit utána terjesztettünk be. Kezdeményeztük egy kisebbségi törvény meghozatalát. Ezt elutasították azzal, hogy a kisebbségi jogokat nem szükséges kiemelten kezelni.

Most a szerb parlamentben sorra beterjesztik azokat a törvényeket, amelyek a kisebbséget is (vagy különösen) érintő kérdéseket szabályozzák. Ilyen például a sajtótörvény. Mi javasoltuk, hogy a sajtótörvénybe kerüljön be egy olyan rendelkezés, amely szavatolja a kisebbségi sajtó létét és a többségi nyelvű sajtóval való azonos státusát. Ezt is leszavazták azzal a megjegyzéssel, hogy Szerbia alkotmánya világosan kimondja: Szerbia a Szerbiában élő polgárok állama, a polgárok a szuverenitás letéteményesei, nem pedig az egyes nemzeti kollektívák. Ez az indoklás szemforgató képmutatás volt, hiszen a parlamentben másról se hallunk, mint a szerb nemzet érdekeiről.

S. I.: Csak egyedi javaslatok voltak mostanáig, vagy beterjesztettek már egy átfogó kisebbségi programot is?

V. J.: Még csak emlegettük a szerb parlamentben az általunk legcélszerűbbnek vélt modellt, nem terjesztettük be még hivatalosan. Ez pedig a személyi elvű kisebbségi önkormányzat modellje. Tervezetünk nem egészen hagyomány nélküli, de mi kissé büszkén mondjuk, hogy megkíséreltük teljes mértékben a helyi adottságokhoz alkalmazni. Ismeretes, hogy Magyarországon készül egy kisebbségi önkormányzati statútummodell. Szlovénia alkotmánya szavatolja a perszonális autonómiára való jogot a magyar és az olasz

nemzeti kisebbség számára. Vannak tehát előzményei tervezetünknek, amely valóban abból indul ki – mondjam kissé ironikusan? –, hogy komolyan veszi a szerb alkotmány említett kitételét, hogy a polgár a szuverenitás letéteményese, és abból levonja a megfelelő konzekvenciákat. Ez a modell elkészült.

S. I.: Kérem, mutassa be fő elemeit.

V. J.: A kisebbségi önkormányzat nem a területi elvre épülne, hanem egyéni elhatározása alapján csatlakozna hozzá a polgár.

S. I.: A csatlakozás hivatalos aktus lenne, tehát egyben regisztrációt is jelentene?

V. J.: Igen, és ennek a technikáját többféleképpen lehet megszervezni. A lényeg az, hogy szabad elhatározása alapján lesz tagja a polgár a kisebbségi önkormányzatnak. Három kategóriára gondolunk. Azokra, akik magyarként nyilatkoznak; azokra, akik nem magyarként nyilatkoznak, vagy nem nyilatkoznak a nemzeti hovatartozásukról, de igényt tartanak a kisebbségi intézményrendszer szolgáltatásaira; valamint azokra, akik bármilyen érdeküknél fogva anyagilag támogatni kívánják a kisebbségi önkormányzat szerveit, intézményeit. Ők lennének a kisebbségi önkormányzat tagjai, akik az önkormányzati választásokon megválasztanák a magyar önkormányzati tanácsot. Ez legitim módon képviselhetné a vajdasági magyarokat. Az önkormányzat vállalná magára a kisebbségi kollektív érdekekkel kapcsolatos kötelezettségeket, mindenekelőtt az oktatás, a művelődés és a tájékoztatás területén. Javaslatunk szerint a parlament hitelesítené az önkormányzat statútumát, és az önkormányzati tanácsnak javaslattevői joga lenne a parlamentben. A parlament átutalná az állami költségvetésből a kisebbségi intézményrendszer fenntartására szánt összeget az önkormányzati tanácsnak, amely döntene annak fölhasználásáról, természetesen elszámolási kötelezettséggel.

S. I.: Milyen jogcímen igénylik a költségvetésből való részesedést?

V. J.: Éppen abból az elvből kiindulva, hogy a polgár a szuverenitás letéteményese, természetesenek tartjuk, hogy bizonyos paritás érvényesüljön az intézményrendszerek fenntartásában. Megközelítő számításokat végeztünk arra vonatkozóan, hogy egyrészt mekkora a vajdasági magyarság gazdasági ereje, és adófizető polgárként mit nyújt az államnak, másrészt intézményrendszerének fenntartása milyen költségeket igényel. Nos, a magyar kisebbség ebben a pillanatban nem szorulna rá az úgynevezett pozitív diszkriminációra (bár ennek az elvnek a létjogosultságát nem vonjuk kétségbe). Az állam iránti kötelezettségei fedezik saját intézményrendszerének fenntartási költségeit, de számolunk a privatizáció következményeivel, így például magániskolák létesítésével is.

S. I.: A perszonális elven felépített önkormányzat feltételezi, hogy a kisebbséghez tartozó polgárok nyilvánosan vállalják nemzetiségüket, és életük

bizonyos vonatkozásait legalábbis e szerint szervezzék meg. Bár a nemzeti-ség megvallásának több formája lehet, gondolom, a VMDK taglétszámának alakulásából, a választási eredményekből levonhatunk bizonyos következtetéseket. Mit mutatnak a számok? Mennyire képes a VMDK maga mögé állítani a vajdasági magyarságot?

V. J.: Az egyik mutató a taglétszám. Most huszonötezer tagja van a szervezetnek. Gondolom, ha figyelembe vesszük, hogy az ideai népszámlálás szerint háromszáznegyvenezer magyar él itt, nem rossz az arány, s mi nem merítjük ki minden erőnket a tagtoborzásban. Mintegy kilencven helységben van tagozatunk. A másik mutató a választások eredménye, a szavazatok megszólása. A választások során harminckettő jelöltet indítottunk. A választókörzetek közül nyolcban voltak a magyarok abszolút többségben, egyben pedig relatív többségben; hat önálló VMDK-képviselőt és három koalíciós jelöltet választottak meg. A három közös jelölt közül kettőt a VMDK állított, a harmadik a Vajdasági Horvátok Szövetségének a jelöltje volt, akit viszont mi támogattunk. A parlamentbe további három magyar képviselő került. Kettő a Szerbiai Szocialista Párt (többségi párt vagy hatalmi párt, vagy minek nevezem) képviselőjeként jutott a parlamentbe, egy pedig a Jugoszláv Demokratikus Kezdeményezés Egyesületének a képviselője.

A VMDK harminckét jelöltje azokban a választási körzetekben indult, ahol a vajdasági magyarok nyolcvanhét százaléka él, és összesen százharmincháromezer szavazatot kapott az első fordulóban, vagyis a magyarokat részarányuk alapján megillető leadott szavazatok majdnem nyolcvan százalékát. A kampány során hangsúlyoztuk, hogy nemcsak parlamenti választásnak tartjuk ezt az eseményt, hanem egyrészt meg akarjuk mérteni magának a VMDK-nak a legitimitását, másrészt pedig egyfajta referendumnak tekintjük, abban az értelemben, hogy egyik alapvető választási szlogenünk szerint: aki a VMDK-ra szavaz, a kisebbségi önkormányzatra szavaz.

Ezek a számok persze nem szolgáltatnak teljesen megbízható adatokat arra, hogy a vajdasági magyarok mennyire fogadták el az önkormányzati koncepciót. Azt viszont el kell mondani, hogy a vajdasági magyarság köréből nem érkezett semmilyen más megoldási javaslat.

S. I.: Vannak-e arra vonatkozó adatok, hogy akik nem a VMDK-ra szavaztak, akik nem a kisebbségi mivoltuk alapján döntöttek, milyen politikai opciók szerint választottak?

V. J.: Számszerű bizonyítékaink ugyan nincsenek, de elemzéseink alapján a húsz százalékból öt százalékra teszem – a tíz százalékot nem érné el semmiképpen! – azoknak az arányát, akik a Szerbiai Szocialista Pártra szavaztak. Ennél magasabb a Reformszövetség önálló jelöltjeire szavazók aránya, kb. tíz százalék. E pártot a szövetségi kormány elnöke hozta létre egy jó gazdasági program, de olyan politikai koncepció jegyében, amelynek

ma aligha van esélye. Feltételezem, hogy rétegneke a szavazatait kapta meg, amely már nem vallja magát magyarnak, de mellesleg elismerettel azt mondani, hogy szerb. Gondolom, a szövetség. A maradék három-négy százalék a Szerb Párt kapta, amely kimondottan szerb nemzetiségű tagjai is – szociológusok, humánértelmiségek, akik a rendszerváltást, mint a nemzeti mozzanatot, nem tekintik a szerb nemzeti identitás részének. **S. I.:** E két szempont egymás ellenébe fordul. **H. S.:** Én azt hiszem, a VMDK programjában a nemzeti megújulás, mind pedig a rendszerváltás, a rendszerváltás ellenzéki pártjánál, kivéve talán a Demokratikus Kezdeményezést, kiemelve a rendszerváltás gondolatát, vagyis a zott nacionalizmussal együtt jelenik meg. Amikor a hatalmon maradt, pozíciókért harcolt, lista Párt, a volt Kommunista Szövetség egységének erősítése érdekében egyre-másra csinált ellenségeket és ellenfeleket, akkor a vajdasági magyarokat is. És jöllehet azért a politikai mozgalmunk, mert a magyarok a rendszerváltásra is szavaztak – nem erre, hanem a re, óhajokra reagál.

Meg kell persze mondanom, hogy a legutóbbi lehet programtéziseinkben vagy megnyitást sem olyasmit találni, amely igazolná a nemzeti nemzettudat túlhangsúlyozását, noha itt kellett a közéletbe bevonni, talpra állítani a bátorítani. De semmi olyan nem történt, ami a nacionalista pártok hangvételére, arroganciára. **S. I.:** Megítélésük szerint Szerbia pártjai együtt lehet működni?

H. S.: Az együttműködés kezdettől fogva a választási előkészületek idején még távolról sem volt státusa, legitimitása. Mint ahogy Vékás vezérőrnagy szempont volt számunkra: hogy megjelenjen az emberek tudatában, érzélemlámpa, a szövetsége irgalmatlan és nagyarányú kampány gondolata az volt, hogy a magyarság végtelen magát, ha önálló politikai szubjektumként kell lenni; hogy ez kész öngyilkosság; hogy felelőtlen emberek azok, akik ebbe belerá-

ma aligha van esélye. Feltételezem, hogy a magyarság köréből annak a rétegnek a szavazatait kapta meg, amely ingadozik magyarságában, tehát már nem vallja magát magyarnak, de még nem tudja magáról nyugodt lelkiismerettel azt mondani, hogy szerb. Gondolom, számukra volt vonzó ez a szövetség. A maradék három-négy százalékot valószínűleg a Demokrata Párt kapta, amely kimondottan szerb nemzeti párt, de vannak olyan magyar tagjai is – szociológusok, humánértelmiségiek –, akik fontosabbnak tartják a rendszerváltást, mint a nemzeti mozzanatot.

S. I.: E két szempont egymás ellenébe fordult?

H. S.: Én azt hiszem, a VMDK programjában egyforma hangsúly esik mind a nemzeti megújulás, mind pedig a rendszerváltás mozzanatára. A többi ellenzéki pártnál, kivéve talán a Demokrata Pártot, nincs nyomatékosan kiemelve a rendszerváltás gondolata, vagy ha igen, akkor az túlhangsúlyozott nacionalizmussal együtt jelenik meg. Ennek sajnos következményei vannak. Amikor a hatalmon maradt, pozícióját megerősítő Szerbiai Szocialista Párt, a volt Kommunista Szövetség újra nyeregben érezte magát, és egységének erősítése érdekében egyre-másra gyártotta magának a mondvasínált ellenségeket és ellenfeleket, akkor a sorba óhatatlanul bevett minket, vajdasági magyarokat is. És jóllehet azért szálka a szemében a mi szellemi-politikai mozgalmunk, mert a magyar szavazópolgárok egyértelműen a rendszerváltásra is szavaztak – nem erre, hanem a nemzeti jellegű kérdésekre, óhajokra reagál.

Meg kell persze mondanom, hogy a legnagyobb rosszhiszeműséggel sem lehet programtéziseinkben vagy megnyilatkozásainkban még nagyítóval sem olyasmit találni, amely igazolná a nemzeti elfogultságot vagy a magyar nemzettudat túlhangsúlyozását, noha itt egy alélt, széthullott közösséget kellett a közéletbe bevonni, talpra állítani, nemzettudatának vállalására bátorítani. De semmi olyan nem történt, ami csak hasonlított volna is a szerb nacionalista pártok hangvételére, arroganciájára.

S. I.: Megítélésük szerint Szerbia pártjai között van-e olyan, amelyikkel együtt lehet működni?

H. S.: Az együttműködés kezdettől fogva nagy probléma volt számunkra. A választási előkészületek idején még távolról sem volt világos a VMDK súlya, státusa, legitimitása. Mint ahogy Vékás János mondta, a megmértetés vezérlő szempont volt számunkra: hogy megtudjuk, milyen súllyal vagyunk jelen az emberek tudatában, érzelmvilágában. S akkor a Reformerök Szövetsége irgalmatlan és nagyarányú kampányt indított, amelynek központi gondolata az volt, hogy a magyarság végtelenül veszélyes helyzetbe sodorja magát, ha önálló politikai szubjektumként akar Jugoszlávián belül megjelenni; hogy ez kész öngyilkosság; hogy kalandorok, meggondolatlanok, felelőtlen emberek azok, akik ebbe belerángatják a magyarságot. Bölcsebb

és okosabb – mondták – egy nagyobb testvért, barátot, egy erős pártot keresni, amelynek a háta mögé fölsorakozva, védelmét élvezve tudunk megmaradni ebben a szláv térségben. No, ez volt a propaganda.

Számunkra nem volt kétséges, hogy a kisebbségi szavazatokra ácsingóztak, mert azt tudni lehetett, hogy a szerbek szavazatait nem kapják meg. Tehát pozíciójuk megerősítéséhez nélkülözhetetlenül szükségük lett volna a magyar szavazatokra. Az együttműködés felajánlása csupán taktikai fogás volt, és ez be is bizonyosodott. Amint lezajlottak a választások, teljesen megfélekeztek ígéretekről, cserbenhagyták a magyarságot. Az a két-három szerb nyelvű „reformerős” – így mondjuk rövidítve – kilépett abból a frakcióból, amelyet a VMDK és a „reformerők” alkottak. Nem akartak a parlamentben együtt szerepelni, együtt fellépni a VMDK képviselőivel. Katasztrofális következményei lettek volna, ha a magyarság bedől az ígérteknek, és rájuk adja a voksát. Az együttműködésről konkrét akciók, konkrét kérdések kapcsán döntünk. De kötelezettségeket sem hosszabb, sem rövidebb távra most nem tudunk vállalni, és azt hiszem, nem is lenne bölcs vagy célszerű.

S. I.: És történt már olyan, hogy a VMDK képviselői együtt szavaztak valamelyik párttal valamely konkrét kérdésben?

H. S.: A legutóbbi belgrádi megmozdulások alkalmával, amikor az ellenzék kidolgozta követeléseit a kormánnyal szemben, a VMDK elsőként szerepelt a listán, elsőként írta alá.

S. I.: A közös fellépés, a közös követelések alapján nem alakulhat ki rendszeresebb együttműködés, például a Demokrata Párttal?

H. S.: Dehogy nem, de ez nem rajtunk múlik. Véletlenül sem azt akarom sugallni, hogy a nagyfokú önállóság mögött valamiféle elbizakodottság vagy elzárkózás van, erről szó sincs. Inkább arról, hogy az ellenzéki pártok még nem értek meg a demokratikus összefogásra. Noha Szerbiában nagyon lassan indult meg a demokratizálódás vagy a rendszerváltás, a pártszerveződés, még mindig túl gyorsan, kellő előkészületek nélkül történt. Túl sok az esetlegesség, amit én mellelleg Magyarországon is érzek, de Szerbiában még politikai kerekasztal sem volt. Annyira nyilvánvaló volt a felkészületlenség, az esetlegesség, hogy a mai napig sincs egyetlen, igazán letisztult program. Hetente, havonta változik minden, olyan lóugrásokkal, amit nagyon nehéz követni. Ezért egyelőre aligha lehet hosszú távú együttműködésről gondolkodni.

Programja, fellépése alapján talán a legletisztultabb a Demokrata Párt. A rendszerváltásra vonatkozó tézisei összecsengenek a VMDK téziseivel, és ennek örülünk. Rajtuk kívül tulajdonképpen senki sincs, aki például a tulajdonreformot szorgalmazná. De még ők is szűkkeblűek a kisebbségekkel

szemben, megkerülik az albánkérdést, nem nyitottak a kisebbségi önkormányzatok irányában és így tovább.

S. I.: Ha így van, akkor valóban nagyon nehéz távlatokban végiggondolni a VMDK tevékenységét.

H. S.: Igen, de nagyon gyorsan peregnek az események, és azt hiszem, hogy a történelmi leckét most már gyors tempóban veszi át a szerb nép és a szerb ellenzék is. A mi világosabb programunk nem valamiféle szellemi többlet, hanem hátrányos helyzetünk következménye. Álláspontjuk rendkívül gyorsan közeledik a VMDK álláspontjához, vagy mondhatjuk úgy is: azokhoz az álláspontokhoz, amelyek Európában elfogadottak, korszerűek.

S. I.: Elfogadom, hogy a kisebbségi törekvések összekapcsolódnak a demokratikus értékek, az Európához való felzárkózás átgondolt programjával. De mégis, önmagában az a tény, hogy a demokratikus törekvések legkövetkezetesebb képviselőjeként egy nemzeti alapon szerveződő kisebbségi párt lép fel, nem erősítheti-e fel egy antidemokratikus, nacionalista blokk megszerveződésének esélyét, vagy másként szólva, nem nehezíti-e egy szerb demokratikus mozgalom megszületését?

H. S.: Meggyőződésem, hogy a demokratikus folyamatok, egyáltalán a rendszerváltás gondolata és kényszere, egy korszerűbb Európa létrehozása a legszorosabban összefügg a kisebbségi kérdés rendezésével. Tehát a demokrácia egyik fokmérője ilyen formában, ebben a történelmi fázisban kétségtől a kisebbségi kérdés. Ez a fokmérője Jugoszláviában is, hiszen megoldása nélkül puszkaporos hordó marad. Nem lehet demokrácia, ha ezt a kérdést tankokkal oldják meg. Ebben az összekapcsolásban nem érzek veszélyt. Ellenkezőleg, úgy érzem, hogy ez történelmi szükség. A kisebbségi kérdés demokratikus megoldása, a rendszerváltás demokratikus megoldása, egy leendő demokratikus jogállam kiépítése a legszervesebben összefügg.

S. I.: Ez így igaz, ezzel nincs problémám. De most hadd utaljak arra a dilemmára, ami a szlovákiai magyarok politikai szerveződésénél jelentkezett. A vitakérdés nem az, hogy elválasztható-e a kisebbségi kérdés megoldása a demokratikus átalakulástól, hanem az, hogy kisebbségi vagy politikai-ideológiai alapon kell-e szerveződni, melyik forma visz el a kettős feladat megoldásához.

H. S.: Amint valóságos demokratikus törekvések jelennek meg a többségi nemzetek részéről akár Csehszlovákiában, akár Jugoszláviában, és meghatározó erővé válnak a kormányban, a parlamentben, abban a pillanatban elvész a kisebbség nemzeti jellegű fájdalma, sérelme, programja, súlya, hiszen a többségi nép magára vállalja ennek a megoldását. Ekkor a szembe kerülés vagy a szembenállás automatikusan megszűnik. Amikor viszont csak abban sántikálunk vagy okoskodunk, hogy ne kerüljünk összetűzésbe vele, voltaképpen falazunk egy többségi nemzet antidemokratikus politikájának

és terrorjának. Hát annak egy kisebbség nem falazhat, nem, egy pillanatig sem.

S. I.: És milyen esélyt látnak arra, hogy Jugoszláviában, illetve Szerbiában a politikai erővonalak a demokratikus erők javára módosuljanak?

H. S.: Én hosszabb távon optimista vagyok. Tudom, hogy lesz itt még vargabetű és néhány kemény bukfenc, de hiszem azt, hogy ez a szótlan, néma tömeg, amelyben megérlelődött az Európához való közeledés és a rendszerváltás igénye, óhatatlanul szóhoz jut, és meghatározó erővé válik Szerbiában is. Erre várunk, ezért dolgozunk.

V. J.: Nem kívánok hosszadalmas lenni, de kissé mégis vissza kell kanyarodnom a szerbiai pártok létrejöttének történetéhez. A szerb politika krucialis tétele az volt, hogy meg kell őrizni a szerb nemzet egységét. Ez volt az a tézis, amelynek alapján – bevonva a Szerbián kívül élő szerbeket is – igyekeztek domináns pozícióra szert tenni. Ennek a homogenizációs törekvésnek a logikájával hozták létre a mostani hatalmi pártot, Szerbia Szocialista Pártját az egykori Szerb Kommunista Szövetség és a Szocialista Szövetség (a „népfront”) vagyonának és káderállományának egybeömlésével. A szerb nemzeti öntudat felkorbácsolása volt a fő eszközük. Én tulajdonképpen egyetlen autentikus ellenzéki pártot ismerek, s az a Demokrata Párt. Magvát a belgrádi bölcsészkarról hatvannyolcban kitoloncolt egyetemi tanárok szellemisége alkotja.

Valamennyi többi, politikailag releváns ellenzéki szerbiai pártot – közejük értve az úgynevezett „ellenzéki” pártokat is – ezzel szemben álló kategóriába sorolnám. Mindezek a szélsőséges szerb nacionalista, királypárti meg pravoszláv föderációt hirdető stb. pártok alapján véve abból a Solidamost nevű szervezetből jöttek létre, amely elsősorban az egyes föderális egységek vezetőségei elleni mítingeken jeleskedett. Miután a vajdasági vezetőség megdőlt, ennek a militáns szervezetnek egyik ágát beemelték a vajdasági hatalomba, jelenleg is ott ülnek. A másik ágát pedig kirekesztették a hatalomból. Ez utóbbi szárnyból fejlődtek ki azok a szélsőséges pártok, amelyeknek legfőbb funkciója, hogy a Szerbiai Szocialista Párt kimondottan nemzeti orientációját valahol a centrum táján lévőnek mutassák be saját szélsőséges koncepcióikkal szemben. A választásokon való fellépésük kimondottan a Szerbiai Szocialista Pártnak kedvezett, mert ezek a szélsőségek a Szerbiai Szocialista Párt karjaiba kergették a biztonságra vágyó polgárokat.

Az új mozzanat az, hogy a Draskovics-féle pártban és a Demokrata Pártban is lényeges átalakulások játszódtak le az utóbbi hónapokban. A Draskovics vezette Szerb Megújulási Mozgalom valamelyest közeledik egy európai demokratikus platformhoz. Draskovics a jelképévé vált ennek a pártnak, de a második vonalban sokkal fontosabb intellektuális erők mozognak. Nos, ez a párt most már arról beszél, hogy Szerbia tragédiába sodorja

magát, ha nem vállalja föl az európai mércéket. A Demokrata Pártban viszont pillanatnyilag ellenkező előjelű tendenciák kerülnek felszínre. A szerb polgárok mind nagyobb részének most már fogytán a türelme, ezért is feltételezhető, hogy egy újfajta, autentikus pártosodás indul el. Ha ez a folyamat megindul, és ezen belül meg fogják találni a vajdasági magyarok is a helyüket, sokkal könnyebb helyzete lesz a VMDK-nak is mint érdekszervezetnek.

Én sem gondolom, hogy a kisebbségi érdekképviselőt ideális formája a pártban való szerveződés volna. Kétségtelen, hogy ez nem jó. Mi el is mondtuk, hogy a VMDK-nak két alapvető jellemzője van. „Kifelé” irányuló tevékenységében kénytelen magára vállalni bizonyos pártszerű magatartást addig, amíg nem alakul ki a kisebbségi érdekképviselőt megfelelő intézményrendszere, amelynek igazi formája szerintünk a kisebbségi önkormányzat lenne. A kisebbség „belső” viszonyaival kapcsolatos tevékenysége során azonban a pártszerű magatartást teljesen mellőznie kell. Mi már a dokumentumainkban is azt fektettük le, hogy egy magyar kisebbségi önkormányzati tanácsnak többpárti módon kellene létrejönni. Így kellene feloldani azt a problémát, hogy nem lehet pártszerűen homogén formában tartani egy kisebbséget, mert az nem jó, nem is egészséges a kisebbségre nézve.

S. I.: Köszönöm a nagyon tanulságos beszélgetést.